

1880

EGYETEMES
PHILOLOGIAI KÖZLÖNY.

A M. TUD. AKADÉMIA
NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTIK

PONORI THEWREWK EMIL és Dr. HEINRICH GUSZTÁV.

NEGYEDIK ÉVFOLYAM.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1880.

Az a mit szerző mond, nagyobbára helyes. Előadja, hogy a román nyelvek a latin népnyelvből, nem pedig az irodalmi nyelvből keletkeztek, felsorolja, hogy mennyi idegen (német, kelt, angol stb.) elem van a mai francziában és mikor jöttek be a franczia nyelvbe; végre beszél több helyen is a helyes etymologizálás kellékeiről. Nagyon kevés kifogásolni valót találunk értekezésében. Így p. 3 azt mondja szerző, hogy »a görögöknél Plató, a rómaiaknál Varró és Quintilian, a francziáknál Ménage foglalkozott az etymológiával». Jó lett volna e mondatban a *foglalkozott* szó után a *tűzetesebben* szót vagy hasonlót betoldani. — p. 7 szerző csak a franczia, olasz, spanyol, provençal és portugál nyelveket sorolja fel a román nyelvek között; nem tudom csak tévedésből maradt-e ki a román nyelv? Furcsa szerzőnek következő állítása is p. 12: »A germán elem jobban símult a francziához, a franczia nyelv törvényeinek hódolva *combinatio folytán* lett átültetve.» P. 13 azt mondja szerző, hogy a franczia nyelvben 5977 gyökszó van (épen csak 5977?), ezek közt 115 történelmi szó; mit ért ezen kifejezés alatt a szerző úr? — Különben ajánljuk ezen érdekesen írt értekezést az illető körök figyelmébe.

a. b.

KÜLFÖLDI IRODALOM.

Héber nyelvészeti újabb kézikönyvek.

- I. Wilhelm Gesenius' Hebräisches und chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament. Achte Auflage neu bearbeitet von F. Muhlau und W. Volck. Leipzig. F. C. Vogel, 1878. XI. és 979. lap. 8°.
- II. Wilhelm Gesenius' hebräische Grammatik nach E. Rödiger völlig ungearbeitet und herausgegeben von E. Kautzsch. 22-te Auflage, Leipzig. F. C. Vogel. 1878. X. és 370. lap 8°.
- III. Lehrbuch der hebräischen Sprache von Bernhard Stade. I. Theil. Schriftlehre. Lautlehre. Formenlehre. Leipzig. F. C. Vogel 1879. XVIII. és 426. lap.

Mint a fönntebbi felsorolásból, mely az újabb időben a héber nyelvészet terén megjelent munkák sorát ki nem meríti, látható: a héber nyelvészeti irodalom terén Németországban újabb időben igen élénk mozgalom mutatkozik. Ezen mozgalom termékei első pillantásra mutatják, hogy léteznek nevek és munkák e téren, melyek el nem avulnak, munkák, melyekre reállik az a név, melyet az angol nyelv e jellemző szókba foglal össze »Standard works»: örökké hasz-

nálható, és csak a tudomány előrehaladó állásához képest némi toldásra és módosításra szoruló kézikönyvek, melyeknél a módszer és az anyag csoportosítására nézve ügyesebbet és célhoz jobban vezetőt alig képesek előhozni az utódok, bár az egyes részleteket tekintve újabb tanok szerint módosítják az előadott anyagot. A keret azonban ugyan az marad. A tankönyvek ezen sorába tartoznak *Gesenius Vilmos* tankönyvei, valódi példányképei azon ritka tapintatnak, mely minden tudomány classicusaiban a tudományos előadást az élvezhetőséggel kötteti össze, azon példás izlésnek, mely a felemlésre érdemes pontokat oly ügyesen tudja megkülönböztetni azoktól, a miknek felemlése ama bizonyos keretben semmi hasznót nem hajtana. Ezért volt Gesenius, a sémi philologia egyik hallhatatlan úttörője, egyszersmind annak egyik legbámulatosabb tanítója is. Tankönyvei és segéd munkái túléltek a tankönyvek rendes élettartamát. Újabb kiadásai ismét és ismét azon meggyőződést erősítik meg, hogy a lényeg tekintve náluknál jobbat azon célra, a melyre készültek, nem igen alkothatni.

Héber grammatikája most a 22-ik kiadásban fekszik előttünk (az első 1813-ban jelent meg), melyet Gesenius kedvencz tanítványának Rödigernek, előbb mint Gesenius utóda hálai, később berlini tanárnak (megh. 1874-ben) halála után *Kautsch* bázeli tanár eszközölt, kit a tudós világ különösen a moabita régiségekről írt kritikái munkája után (lásd. Egy. Phil. Közl. I. köt. 220. l.) ismer. Már Rödiger is a Gesenius-féle munka feldolgozásában megmutatta, hogy miként lehet a hallhatatlan előde által teremtetten kereten belül valószínűsíteni Gesenius vezérmondátát: *Dies diem docet*. Minden újabb kiadásba az óvatosságáról híres berlini tanár beledolgozta a grammatikai kutatás újabb és újabb eredményeit. Gesenius grammatikája Rödiger keze alatt folyton gyarapodott. Mint azt tanítványai körében élőszóval gyakran kifejté, ha alapkönyvének egy-egy újabb átdolgozásához fogott, munkálata által mindig arra a kérdésre kívánt feleletet adni: hogyan csínlta volna ezt maga Gesenius, ha élne, és a kiadó e nem épen váratlan hírrel kopogna be hozzá: elfogyott a . . .-ik kiadás!

Az általános nyelvtan és különösen a sémi nyelvtan terén felülmúlt igazságokat Rödiger kiadásról-kiadásról igen ügyesen beledolgozta a Gesenius-féle alapkönyvbe, javította ezt folyton, de mindvégig nem vetkőztette ki eredeti jellegéből. Legfinomabb ismerője volt ő Gesenius szellemének. Nagyjában hasonló eljárást constatálhatunk a 22-ik kiadás szerkesztőjéről is. Meghagyván az alapmunka szerkesztését és beosztását, úgy mind szellemét, mindamellet nagy lépéssel előbbrevitte azt a grammatikai tudomány mai színvonalára felé. Gondosan belejegyezte az újabb irodalmat a mennyiben tanulóknak tudo-

mást kell venni róla és a grammatikai anyagot a régi csoportosítás mellett újból fontolóra vette és e megfontolás számos jelét adta átdolgozásában, úgy hogy elmondhatjuk, hogy e tekintetben Kautzsch, kit Geseniushez azok a személyes kötelékek nem fűzték, a melyek elődjét kapcsolták a héber grammatika hallhatatlan mesteréhez, sok tekintetben már teljes szabadsággal bánt el anyagával. Nagy elismerésre méltó különösen az, hogy az ótestamentomi szöveg kritikájának legújabb vívmányait, a mennyiben azok *Baer-Delitzschnek* egyes kritikai editióiból, és az újabb massoretikai (az ótestamentomi szöveget illető traditiók) dolgozatokból voltak meríthetők, nagy lelkiismeretességgel felhasználta úgy a hangtanról és a hangtani jelekről szóló részben mint a grammatika alaktani fejezetében is. — A syntaxison legjobban látszik meg Kautzsch önállóság javító keze. Ezen eddig nagy soványan ellátott résznek K. végrevalahára megadta a maga jogos helyét. A német irodalomban teljesen új alapra fektette a grammatika ezen részét, midőn a sémi syntaxis kiinduló pontját, mely az u. n. *igei* és *névi* mondat különbségéből áll, belevitte a héber nyelv syntaxisának tárgyalásába. A héber syntaxis ily módon való tárgyalását azonban 1872-ben már e sorok írója is megkísérelte Ballagi elemi héber nyelvtanának átdolgozásában, természetesen a mennyire ily rövid terjedelmű kézikönyvben egyáltalán lehetséges volt. (L. *A héber nyelv elemi tankönyve* 2-ik kiadás 126. lap. 74. §.) Elismerőleg kell említenünk még azt is, hogy K. mint ügyes tanító törekedett a a formák felsorolásának elrendezésében is segíteni a tankönyv iskolai nehézségein. Különösen a névragozás mintáit úgy osztotta be, hogy sok traditionalis nehézség eltűnt azon átlátszó és észszerű felosztás által, mely az anyagot egyszerűsíti, és a tanulót annak megértésében és elsajátításában elősegíti, mindamellett a tudományos felfogás követelményeinek és inkább megfelel mint az eddigi Gesenius-Rödiger-féle felosztás. Csupa oly tulajdonságok, melyek e könyv ajánlását az ismertető számára könnyű feladattá teszik.

Ezen folyóirat első évfolyamában, egy hazánkban megjelent roppant fogyatékos arab nyelvtannak névtelen ismertetője, miután a sémi összehasonlító nyelvtan állítólag kétségbeejtő helyzetét, melyen állítása szerint legelőször ezen nyelvtan összeállítója segített, ecsetelte volna, így szól: «A héber nyelvet illetőleg Rödiger héber nyelvtana XXI. kiadása 1872. tett kísérletet az összehasonlítás terén». (EPhK. I. 333. lap). Ily tudatlan állítást czáfolat alá venni, merő ironia volna azon sok kezdő diákokkal szemben, kik jól tudják, hogy mikor kezdtek héber grammatikát összehasonlító alapon írni, és hogy az összehasonlító sémi grammatika mily óriási termékét birjuk Ewald nagy

grammatikájában, hogy egyebeket ne is említsek. A sémiség egyéb ágainak is vannak jeles összehasonlító grammatikái az Ewald iskolájából kikerült nyelvészek tollaiból. Mindezt csak azért említem fel, — mert a fentidézett állításnál tovább időzni, vétkes időfecsérlés volna — hogy a héber grammatika tárgyalóit két táborra választó szempontról szóljak, melyeknek megemlítése *Stade* nyelvtanának méltatására nézve kikerülhetlen. Gesenius ellenében ugyanis, kit a nyelvtan tárgyalásában óvatos empirismus jellemzett, e század harmadik évtizedében Ewald lépett fel, ki a grammatika tárgyalásában egészen új utat tört. A meglevő actualis alakok magyarázása mellett ezen alakok nyelvtörténeti genezisének kimutatása, az alapalakok reconstruálása, a sémi nyelvek tényeinek viszonya a rokon nyelvek sőt a nem rokon nyelvek megfelelő tényeihez, — ezek voltak a problémák, melyeket Ewald szerint az egyes sémi nyelvtannak meg kellett fejtenie. Soha hevesebben író író ellen nem kelt ki mint a tüzes Ewald a nyugodt Gesenius ellen. A «grammatici certant» közmondás soha fényesebb diadalt nem aratott. Az Ewald-féle irány győzött. Kiegyeztettek az összehasonlító irányt az empiricussal: ez a kiegyeztetés uralkodik a mai tudományos irodalomban. Dillmann, Nöldeke, Merx, és más jelesek képviselik ezt az empirico-constructiv irányt a sémi nyelvtanban. Hisz valójában maga Ewald is erős empiricus, csak a kizáró *empirismust* kárhóztatá. Az összehasonlító irány munkásai között azonban két iskolát kell megkülönböztetni. *Ewald* a héber nyelvet tekinti a sémiség szanszkritjának, azaz legeslegesiebb alakjának, *Olshausen* a maga 1861-ben megjelent héber grammatikájában ezen rangot az arab nyelv számára veszi igénybe. És valóban tagadhatatlan is, hogy a héber nyelv, ha annak az ótestamentom szövegében megőrizett maradványait nézzük, grammatikai tekintetben nagy részt azon fejlődési foknak felel meg, melyet az úgynevezett vulgáris arab nyelvfok mutat be. Még egy harmadik irány (Fürst) az aramaeus nyelvcsaládban találja a sémiség szanszkritját: de minthogy ezen nézet már alig akad ma komoly védőkre, csak a két előbbi érdemes arra, hogy tekintetbe vegyük. Természetesen lényegesen eltérő lesz valamely sémi nyelv összehasonlító tárgyalása, mely abból a szempontból indul ki, hogy a héber nyelv a sémiség legősiebb nyelvtípusa, attól, mely az arab nyelvet nézi a sémiség szanszkritjének. *Stade* e tekintetben középúton jár, és azon nagyon kényelmes nézetet vallja, hogy mind a két nézet igaz, mert mindkét nyelv mutat relative ősi és a fejlődés útján tovább haladott alakokat. St., úgy látszik, a grammatikai tárgyalás igen jeles mintaképe után indult, Dillmann után, ki a maga *aethiöp* grammatikájában megmutatta, hogyan

kell valamely sémi nyelv grammatikáját megírni, és nagy előnyére szolgált St.-nak az aethióp nyelv, melynek terén igen szép munkálatai vannak, jeles ismerete, mely bármely sémi nyelvvel foglalkozónak, különösen az ige- és nyelvtan tekintetében, egyik legfontosabb feltétele. Stade könyve, melyet egy második, syntaktikai rész fog kiegészíteni, túlmegegy a pusztai iskolakönyv korlátain, úgy terjedelemben mind tartalomra nézve. Nagyon erős oldala az ősalakok rekonstruálása és ez az a pont, melyre nézve az Ewald-Olshausen-féle vitás kérdést megoldatlanul hagyja. De lépten nyomon mutatja a szerző, mennyire mélyedt bele a héber formák fejlődésének megfigyelésébe és e tekintetben különösen hangtana igen kitűnő munkálatnak mondható. A szóképzésről szóló értékes fejezetben azt a gyönyörű módszert, melyet mestere Dillmann az aethióp nyelvre nézve alkalmazott, hozta a héber etymologia tárgyalásában is érvényre és teljes joggal. Eltekintve azon tudományos értéktől, melylyel a módszer bír, még a tanítás céljait is paedagogiai tekintetben lényegesen elősegíti, minthogy a nyelvvalakulás egy ugyanazon rovatába tartozó jelenségek itt együtt tartatnak össze és egy magasabb szempont alatt tárgyalatnak. Nem kis érdeme ezen nyelvtannak, mely az odavágó tudományos irodalmat fejezetenkint a legnagyobb lelkiismeretességgel mutatja be, azon körülmény, hogy a héber nyelvtanok közül legelőször szentel egy terjedelmes és jól tájékoztató előadást az ugynevezett *babyloniai* pontozási rendszernek. Ezen régibben *Pinisker*, újabban különösen *Sirack* tanár által bőven tárgyalt szövegpontozási rendszer körül, mely a héber tanulmányokra nézve roppant horderővel és fontossággal fog ezentúl bírni — a mennyiben a biblia legrégibb codexei ezen, a később divatba jött pontozástól eltérő és sokkal complicáltabb rendszer szerint vannak hangzójegyekkel ellátva — eddig a grammatikák nem nyújtottak kellő tájékoztatást. Stade egy jó fejezetet szentel ezen graphikai jelenségek és végül táblázaton is bemutatja a babyloniai jegyrendszert, a mint a babyloniai codexekből vonható grammatikai tanulságoknak is hasznát veszi nyelvtanában. Az olvasó a fentebbiekből is következtethet ezen új héber grammatika nagy fontosságára és azon helyre, melyet a sémi grammatika irodalmában elfoglal.

A szótárirodalom is lényegesen meggazdagodott újabb időben. Kiadták újra *Fürst* héber szótárát; de nincsen ebben sok köszönet. Annál örömdetesebb hogy Gesenius héber „Handwörterbuch”-ját most már nyolczadik kiadásban bírjuk. Valamint a grammatika, úgy a szótár új kiadása is más kezekbe került. V—VII. kiadását Dietrich marburgi tanár eszközölte. Ezen újabb kiadást a czímbe jelzett két tudós vette át, kik, mindkettő Fleischer kitűnő iskolájából kerülván ki,

a sémi lexicologia számára e kiadásban értékesíthették a lipcei pártatlan mester útmutatásait. Ezek a szótárnak nagyrészt egészen új tartalmat kölcsönöztek. Az egyes czikkek, a rokon nyelvekkel való összehasonlítás tekintetében, túlnyomólag új dolgozatot képviselnek. Hasznát vették a kiadók, a miről Gesenius idejében természetesen még szó nem lehetett, a rokon assyr nyelvnek is a héber gyökök és szók megvilágítására nézve. A reálismeretekre vonatkozó adatokat is mind az újabkori geographiai, archaeologiai és történelmi kutatások színvonalára emelték a kiadók, úgy hogy ezen szótárt minden tekintetben nagy haladásnak fogja tekinteni mindenki, kinek alkalmá volt a Gesenius-féle szótár régibb kiadásait az azóta az ázsiai ismeretek terén történetekkel szemben használni. Ugyanezen okoknál fogva a kiadók a szótárból végleg kiküszöböltek minden összehasonlítást, mely sémi szót indogermánnal hozott kapcsolatba. Gesenius maga nagyon óvatos volt e téren, óvatosabb legalább mint Fürst, kinek szótára valóságos sémi-indogermán orgiákkal van tele. Jól mondja e tekintetben Stade fent ismertetett nyelvtana 18. lapján, hol e kérdésről egy pár csattanós megjegyzése van, többek között: «Vergleichung von semitischen und indogermanischen Worten characterisirt sich als dilettantenhafter Unfug.»

GOLDZIHÉR I.